

Škovierová, Zita

Slovenskí humanisti v Čechách a ich sebaidentifikácia

In: *Slovensko mimo Slovensko = Slovensko mimo Slovenska*.
Pospíšil, Ivo (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita,
2008, pp. 141-150

ISBN 978-80-7399-812-4

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/133475>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Slovenskí humanisti v Čechách a ich sebaidentifikácia

ANGELA ŠKOVIEROVÁ (BRATISLAVA)

Obdobie po bitke pri Moháči predstavuje v dejinách Slovenska éru významných zmien s dlhodobými následkami, a to nie len v politickej ale i kultúrnej oblasti. Druhá polovica 16. storočia je na Slovensku charakterizovaná relatívne tolerantným postojom vládncích vrstiev k postupne sa rozvíjajúcim protestantským cirkvám. Je to obdobie počiatku samostatnej organizácie protestantského duchovenstva, rozvoja nižšieho školstva i založenia prvých tlačiarň na našom území. Aj nižšia šľachta a mešťanstvo si začali osvojovať myšlienky humanizmu podporujúce rozvoj samostatného myslenia, individualizmus, kriticizmus a racionalizmus proti princípom autority, ktoré k nám prenikali z Talianska, Viedne i Prahy.

Napriek tomu, že škôl, o ktorých zakladanie a rozvoj sa obetavo starala najmä šľachta, bolo stále málo a ich úroveň tiež nebola vysoká, sa počet laických vzdelancov so záujmom o prírodné vedy a spoločenské dianie a s túžbou po klasickom vzdelaní polyhistorického charakteru stále zväčšoval. Na Slovensku však po smrti Mateja Korvína a zániku Academie Istropolitany roku 1491 až do vzniku Trnavskej univerzity roku 1635, nebola univerzita a naši protestantskí študenti boli nútení získať vyššie vzdelanie na rôznych zahraničných univerzitách. Príťažlivé bolo pre nich Taliansko (Bologna, Padova, Ferrara), Rakúsko (Viedeň), Poľsko (Krakov) i Čechy (Praha). Približne od polovice 16. storočia v súvislosti s rozmachom reformácie začali protestantskí študenti navštevovať predovšetkým nemecké univerzity – Břeh, Vratislav, Jenu, Lipsko, Heidelberg a najmä Wittenberg, ktorého univerzita sa spolu s pražským Karolínom stala najvyhľadávanejšou vzdelávacou inštitúciou slovenských protestantov.¹

Nebolo výnimočné, že Slováci študujúci v Čechách alebo vracajúci sa domov so štúdií cez české kraje, ostal tam, našiel si miesto alebo prijal

¹ MINÁRIK, Jozef: *Renesančná a humanistická literatúra. Svetová, česká, slovenská*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985, s. 58.

ponuku niektorej českej školy či fary. A tak, napriek istému kultúrnemu a vzdelanostnému vzostupu Slovenska a prejavom aspoň čiastočnej náboženskej tolerancie, sa na prelome 16. a 17. storočia možno stretnúť so skutočnosťou, že veľké množstvo našich vzdelancov – protestantov pôsobí za hranicami Slovenska – v Čechách a na Morave. Mnohí z nich, napr. slovenský spoluprekladateľ Kralickej Biblie Pavel Jesenius, nie sú zahrnutí v Slovenskom biografickom slovníku.

Do roku 1621 vstúpili do vzťahu s tlačenu literatúrou v Čechách a na Morave mnohí vzdelanci a autori, ktorí sa buď narodili na Slovensku a neskôr po vyštudovaní pôsobili v Čechách, alebo ich predkovia pochádzali zo Slovenska, resp. sa na Slovensko prisťahovali. Základné historiografické dielo, akým je napr. *Slovenský biografický slovník*, opierajúc sa o teritoriálno-etnický princíp považuje za slovenské osobnosti tie, ktoré pôsobili doma alebo v zahraničí, ako aj príslušníkov iných národností, ktorí na Slovensku žili alebo zo Slovenska pochádzali, na jeho území pôsobili a zohrali tu významnú úlohu v rozvoji jeho kultúrneho, politického a hospodárskeho postavenia. Zmienky o slovacite, resp. etnickom ctení týchto autorov sú často len útržkovito, prípadne v narážkach zaznamenané v ich diele. Pre humanistických vzdelancov bol typický kozmopolitný pohľad na svet, a z neho vyplývajúci nadnárodný charakter tvorby, ktorý sa neviazal k rodisku a pôvodnej vlasti autora. Niektorí autori síce do istej miery prejavili záujem o spoločenské a politické dianie ovplyvňujúce i Slovensko (resp. Uhorsko), ale na dianie okolo seba sa pozerali skôr ako zaznamenávatelia skutočnosti s určitým odstupom a tak sa ich zväzky s pôvodnou vlasťou a rodiskom prejavovali najčastejšie len v dedikáciách odkazujúcich na ich slovenských priateľov, kolegov a mecenášov, prípadne vo forme mena určujúcej niekedy priamo lokalitu alebo aspoň krajinu, z ktorej autor pochádzal. V cudzom etnickom prostredí, najmä však v multietnickom prostredí humanistických univerzít totiž prisťahovalci a ich potomkovia považovali za potrebné zreteľne sa odlišovať od iných národností prezývkami, najčastejšie podľa štátu alebo národnosti. V českých a moravských písomných prameňoch z 15. storočia je pomerne často doložený názov Slováč, Slováci² a na prelome 16. a 17. storočia sa objavuje v súvislosti s krstným menom aj prívlastok Panonius. Zaužívanie výrazov Panónia – Panónius súvisí zrejme s humanis-

² RATKOŠ, Peter: Postavenie slovenskej národnosti v stredovekom Uhorsku. In: *Slováci a ich národný vývin*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969, s. 31–32.

tickou záľubou v antických vzoroch. Významný cirkevný hodnostár a jeden z najplodnejších humanistických spisovateľov prelomu 16. a 17. storočia v Čechách, autor 38 titulov českých a latinských, i kombinovaných česko-latinských nábožensko-vzdelávacích mravoučných traktátov, úvah, kázni a príležitostných veršovaných prác Juraj Tesák Mošovský sa v knižke *O pravém a upřímném přátelství*, ktorú napísal v Lstiboři roku 1582, podpisuje ako *kněz Giříjk Tesák Mossowský / Pannonius* a rovnako sa podpisuje ešte v ďalších dvoch knižkách: *Pravdivé vypsání o... porodu...* z roku 1608 a *O lakomství...*, o ktorej sa nevie kedy presne vyšla. Učiteľ a rektor školy v Chrudime, Hradci Králové, Rakovníku a neskôr profesor filozofie a práva na univerzite v Prahe Matej Molesinus, ktorý sa narodil asi v polovici 16. storočia v Slatine nad Bebravou, prispel básňou aj do zbierky tajomníka hornouhorského hlavného kapitána a komorského radcu v Bratislave Ladislava Kubíniho *Joanni Listhio Pannonia, episcopo... epithapia* (Praha 1577), kde sa podpísal ako *M. Mathias Molesynus Pannonius*.

Rímska provincia Pannónia zahŕňala územie medzi Dunajom a Sávou; preto humanistickí autori neraz pridávali k prívlastku Pannonius aj ďalšie označenia konkrétneho mesta, z ktorého pochádzali: napr. náš najznámejší dramatik 16. storočia sa vo svojom diele *Komedia nová o vdově*, ktorú vytlačil Andreas Graudenz v Litomyšli roku 1573 pod latinské venovanie pánovi Rutiliovi z Rozenštejna podpisuje ako *Paulus Kyrmezerus Schemnic(ensis) Pano(nius)*, Juraj Koppay sa v zbierke *Divo Maximiliano...* (Praha 1577) venovanej trenčianskej mestskej rade viac krát odvoláva na svoj pôvod a pod epigramom venovanom Jánovi Storciovi je podpísaný ako *Georgius Coppay Driethomensis Pannonius*.

V niektorých prípadoch autori úplne vynechávali prívlastok Pannonius a používali iba spôsob označujúci ich rodisko, zriedkavejšie pôsobisko. Napr. P. Kyrmezer sa v titule svojej prvej drámy *Komedia česká o bohatci a Lazarovi, kratičce sebraná ... skrze Pavla Kyrmezerského z Štábnice...*, ktorú napísal v Strážnici hlási ku svojmu rodnému mestu. O Kyrmezerovom pôvode z niektorého z banských miest vedela i uherskobrodská mládež, ktorá sa s ním lúčila pri jeho odchode z Uherského Brodu roku 1581 veršovanou skladbou s narážkou na jeho rodisko: *...Pavel Kyrmezerský, rodič kremnický neb štábnický...* Martin Monkovicenus z Bobrova trenčiansky rektor a autor nového školského poriadku pre tamojšiu školu v rozlúčkovej reči *Ultimum vale sive oratio habita Trincini...* (Praha 1616) uviedol príčiny svojho náhleho odchodu z Trenčína. Druhou časťou tejto tlače je list datovaný 1. augusta 1616 adresovaný superinten-

dentom Eliášovi Lánimu, Izákovi Abrahamidesovi a Samuelovi Melikovi, na ktorého konci vyjadruje jeho autor lásku k vlasti a naráža na svoj pôvod i súčasné pôsobisko: *Admotum R. D. V. Studiossime colens / Patriam syncerissime amans / αλαξίαν detestans / Responsum benignum expectans. M. Martinus Monkovicenus Lyptov. p. / t Rector S. Trenchinien.* Významný polyhistor profesor hebrejčiny na Karlovej univerzite Daniel Basilius z Nemeckej Ľupče si od roku 1610 a 1611 uvádzal pri priezvisku ponemčený prídomok de Deutschenberg alebo v latinskej forme Teuto-lypzenus, či Teuto Lypczenus a tiež Pannonius.³

Slováci, hoci i krátky čas pôsobiaci v Čechách, považovali za potrebné zreteľne sa odlíšiť od iných národností. V Koppayovej zbierke *Divo Maximiliano...* sú pridané tiež epigramy jeho priateľov: *...hic Adjecta sunt Epigrammata: Ladislai Kubini Pannonij et Joannis Hinconii Bohemi.* Viditeľné je tu zreteľné rozlíšenie autora Čecha a autora Slováka. Rozlíšenie Slovákov od Maďarov v Uhorsku je vidieť v diele Ondreja Rochotského, kde na označenie Maďarov používa synonymické výrazy: „Hunniadii, Hunni, Hungari“. Oproti nim stavia Slovákov, ktorých nazýva „Pannonii“. Štefan Illešházy, napr. pri mierových vyjednávaniach ako Slovan (Slovák) hovoril k Uhrom (Maďarom): *...Ad procerum Stephanum primorem, Pannonis ora...* Tento autor vo svojom diele rozlišuje Čechov, Slovákov a Moravanov, ale menuje aj iné národnosti: *Indomiti hicce Thraces, Rascisque, Dacique phalanges, austriadumque manus, Slavi veteresque Boemi, Belliger Hunnus: Moravum isthac parte cohortes.*

Z hľadiska štátnej príslušnosti sa slovenskí mešťania i zemanovia označovali Hungari – Uhri,⁴ no v knižných dedikáciách bolo odvolávanie sa na uhorskú štátnu príslušnosť zriedkavejšie. Spišskonovoveský senior Eliáš Ursinus počas svojho pôsobenia v Prahe, v závere svojej magisterskej dišputácie venoval báseň inému študentovi pražskej Karlovej univerzity – Štefanovi Omastovi z Trenčína, ako svojmu uhorskému priateľovi: *amicum suum optimum Hungarum.*

V dielach našich autorov možno nájsť narážky na biedne postavenie vlasti, ktorú neraz nazývajú podľa štátneho útvaru Uhorskom. Biedne položenie svojej vlasti, Uhorska pripomína Vavrinec Benedikt Nedožerský v piesni na 79 žalm: *... subiit mihi in mentem miserabilis status*

³ FRIMMOVÁ, Eva: *Daniel Basilius (1585–1628)*. Bratislava: Veda, 1997, s. 19.

⁴ RATKOŠ, P.: c. d. s. 39.

*nostrae Hungariae, ortus utriusque nostrum patriae periculosus et formidandus.*⁵

Popri pomenovaní Hungaria však stále funguje pre označenie štátneho útvaru, v ktorom žili Slováci, aj výraz Pannonia. Latinský básnik pôvodom z Nemeckej Lupče O. Rochotský nazýva Slovensko Panóniou v diele *Actio pacificatoria Hunno-Austriaca ...* (Praha 1609), v ktorom priblížil vojnový konflikt uhorského kráľa s nemeckým cisárom Rudolfom II. a následne oslávil nimi uzavretý Libenský mier: *Pannonia tibi servit et omnis ripa Moravi / Conjuncta austriades et proxima Pannonis Isthro*. Ďalšie doklady sú vo veršoch Juraja Koppaya, ktorý v epigrame venovanom Jurajovi Chotessovi, pastorovi trenčianskej cirkvi, uvádza v prvom verši: *Nos quoque Pannoniae veneramur busta parentis / Spargimus et vernis membra sacrata...*, v ďalšom epigrame venovanom Petrovi Barošovi, píše: *Heu mihi destitit iam tellus Pannonis inquit / Caesare defuncto me mala quaeque manent* a v epigrame venovanom Mikulášovi Maderovi vo veršoch: *... Pannonis ora geniet, germanus, Sarmata, Boemus / Luget Amiŕi principis ora sui / Tu quoque Trinchinium lacrymas pro Caesare funde / Est pietas Patriae Sic decorare patrem...* pridáva aj názov konkrétneho mesta.

Pre humanistických vzdelancov bola typická snaha študovať, resp. po skončení štúdia pôsobiť na niekoľkých európskych univerzitách, z toho vyplývajúci kozmopolitný pohľad na svet a následne aj medzinárodný charakter literárnej tvorby. Mnohí autori prispeli svojou tvorbou nie len k rozvoju vlastnej národnej literatúry, ale často aj k rozvoju literatúry iných národov, podľa toho kde práve pôsobili.⁶ Ich pôsobenie sa neviaže striktno na jeden región alebo miesto, dokonca často sú etnický pôvod a národná príslušnosť niektorých vzdelancov nejasné a nezistiteľné i preto, že mnohí prejavovali iba ojedinelý záujem o vlasť, národ, jeho kultúru a osud.⁷ Typickou ukážkou schopnosti humanistického autora žiť vo viacerých krajinách a pociťovať k nim istú náklonnosť sú verše Juraja Koppaya zo zbierky *Divo Maximiliano...* V prvom verši zbierky naráža autor na zložitú situáciu v Uhorsku: *Martia dum Galicis ardeat Glas hungara bellis...* Posledné verše, venoval Rakúsku, ktoré nazval svojou niekdajšou

⁵ FRIMMOVÁ, Eva: Žalmy v slovenskej humanistickej a renesančnej poézii. In: *O prekladoch Biblie do slovenčiny a iných slovanských jazykov*. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 1997, s. 100.

⁶ MINÁRIK, J.: c. d. s. 61.

⁷ FRIMMOVÁ, E.: c. d. *Daniel Basilius...* s. 87.

vlast'ou: *Austria chara vale et felix mi patria quondam, Nil mirare mea tela cruenta necis / siste pias tandem lachrimas, nec flumina fletu, / Plus maceres parta est vita beata mihi / Ast vos concordēs dulcissima pignora nati...* V nasledujúcich veršoch však hovorí aj o Rakúsku a Čechách, ktoré boli zrejme jeho aktuálnym pôsobiskom: *Austria quos tellus, quosque Bohema tenet* a hovorí tiež o „vláde“, či existencii Slovákov, ktorá nemôže byť napriek mnohým nebezpečenstvám zničená *Et quos pannonium per mille pericula Regimen, / poscit ne Geticis depopuletur equis.*

Autori často nemenujú krajinu, z ktorej pochádzajú a nazývajú ju, bez bližšieho určenia, jednoducho vlast'ou. Svoju vlasť bližšie neurčuje ani Ondrej Rochotský, keď opisuje ako tiahli vojská Mateja II. cez územie Slovenska a Moravy na Prahu: *...Caesare, res Authore geri his in honoribus ipso / Nil minus in Patriam, patriae Civesque tuendos / Cura erat, ut patriam bonus illis praestat amorem.* Martin Monkovicenus v závere svojej rozlúčkovej reči s trenčianskou školou hovorí o sebe, že: *y kosti gsem byl hotow w Sskole na katedře složití a sťažuje sa na to, ako s ním zaobchádzajú a ako jednu z príčin svojho odchodu uvádza aj ohováranie: ... male me loquntur homines, quia bene loqui nesciuntur: faciunt non quod mereor, sed quod solent, no zároveň uznáva, že ho nemal dopustiť ... Blázen kdo se dá na vopice wywesti a dúfa, že inde pochodí lepšie ...In patria nullus charus carusque Propheta. V závere vyjadruje i lásku k vlasti: Imo et animum quo sim affectus erga Patriam dulcissimam, belle cognovistis.*

Citový vzťah ku vlasti autori často vyjadrovali v nadväznosti na topické témy, akou boli napr. protiturecké boje. Ako prejav osobného vzťahu k vlasti sa javí povzdych Ondreja Rochotského vyjadrujúci túžbu po pokoji, ktorý si krajina zaslúži: *... iam fructum ostende quietis Pannonia, usque tibi debebit saucia multum.*

Ján Bocatius sa v Prahe zrejme len postaral o vydanie a možno aj o preklad diela Nařikanj plačlivé Křestianův Uherskych kteržto yak na pomezých tak take y mezy Turky obydenj sva magi. Aneb psanj učinené od Pawla Thury správce Sskoly Cholenský k swým milým přátelům a známým. Nynj pak k výstraze a politovanj wsseho křestianstwa Od M. Jana Bokacya Správce Kolege a spolu Radnjho w Měste Kossycých wůbec wydané. léta M. DCXIII. Wytisštené neyprwe Latinu w Měste Kossycých v Jana Fischera a nynj Česky v Jana Strjbrského, ktorého

autorom bol Pawel Thura a vyšlo pôvodne v latinčine v Košiciach,⁸ ako o tom svedčí aj titulný list Bocatiovej tlače. V predhovore prozaického útvaru, venovacej reči datovanej 29. júla 1614 venovanej Panu Krystofowi Thurzymu hraběti a hlawnjmu pánu krage Spisského... a podpísanej samotným Jánom Bocatiom, autor vysvetľuje, že sa rozhodol vydať toto dielo, pretože zhrozený pozoruje ako sa mnohí ľudia v Uhorsku pod tlakom biedy obracajú k Mohamedovmu učeniu. Vo svojej reči chce upozorniť na biedu uhorského ľudu i na násilie, ktoré na ňom páchajú Turci, o čom svedčí aj už citovaný titulný list.

O záležitosti v Uhorsku – občiansku vojnu, Bocskaiovo povstanie v Hornej zemi a ostrý konflikt medzi Rudolfom II. a jeho bratom Matejom II., podporovaný uhorskou, moravskou i rakúskou stavovskou opozíciou – sa zaujímal aj vratislavský lekár žijúci v Prahe Ján Jessenius. V novembri 1608 sa zúčastnil v Bratislave korunovácie arcivojvodu Mateja na uhorského kráľa a potom prišiel do Viedne, v roku 1609 tu už pôsobil vo funkcii kráľovského telesného lekára. Vlast' svojich predkov podporil správou o poslaní na uhorský snem *Legationis In Regiis Ungaror...* (Praha 1619). V jej úvode vytlačil niektoré dokumenty týkajúce sa jeho vzťahu k Uhorsku, a aj reč, ktorú si pripravil pre uhorské stavy.

Básnik a učiteľ Ján Filický v druhej knihe zbierky rôznych epigramov *Carminum libri duo* vydanaj v Bazileji roku 1614, v básni *Ad Sphettium* nastoľuje kritiku postoja neznámeho posmeškára k Slovákom. V tomto čase je to v humanistickej poézii Slovákov neobvyklý zjav. O autorovom slovenskom ctení svedčí jednak vyzdvihnutie charakterových vlastností Slovákov, ktorí sú podľa Filického ctnostní a udatní v boji *...invenies Slavos virtute et Marte potentes...*, jednak ich porovnanie z okolitými národmi *...Vester enim quid Czechus erat, quid Lechius ante Illyrium? a Terror erat miles vicinis Ziscius oris, nunc vacuare illi gloria summa cados.*

Negatívne hodnotenie mravov cudzincov, resp. príslušníkov iných národov, „tých druhých“, je v humanistickej literatúre topickým javom,⁹ niekedy prechádzajúcim až do extrémneho postoja, keď sa príslušníci iného národa stávajú nepriateľmi. V prípade Juraja Tesáka Mošovského

⁸ ČAPLOVIČ, Ján. *Bibliografia tlače vydaných na Slovensku do roku 1700*. I. zv. Martin: Matica slovenská, 1972, záznam č. 476.

⁹ ŠKOVIERA, Daniel. Horatiovo *Iter Brundisinum a Rubigallovo Hodoeporicon itineris Constantinopolitani*. In: *Itineraria Posoniensia*. Ed. Eva Frimmoová a Elisabeth Klecker. Bratislava: Historický ústav SAV. 2005, s. 231.

sa neprajníkmi či až nepriateľmi stali pôvodní obyvatelia krajiny, v ktorej sa usadil. Pramenný materiál k jeho biografii predstavujú len vlastnoručné záznamy údajov v predhovoroch a dedikáciách, ktoré zapisoval aj do Veleslavínovho Kalendára historického vo forme pamätí. V spise *Stella Nova et Cometae...* z roku 1607 naznačuje síce, že má i nepriateľov, resp. neprajníkov: *Ač wjm a výborně sem tim gist že MOMIS, SCIOLIS et ZOILIS práce tato sprostnička nepřiliš se libiti bude / neb gich gest vlastnj věc...*, no v ďalšom diele *Tonitura et tempestas...* (Praha 1613), v úvode zdôrazňuje, že už je v Čechách dobre známy *...a mogj, y wssech mých laskawj Patronowé wždycky zůstawati ráčjte / se wssý uctiwosti žádám a na ZOILOS nic nedbám / poněwadž giž w tomto králowstwj dobře sem znám...* V reči z toho istého roku *Funeris exequiae...* prednesenej pri pohrebe pána Žigmunda Smiřického myslí možno na neľahkú situáciu mnohých „Uhrov“, ktorí sa v tomto období usadili v Čechách: *Tak sem se teď zachowal a mezy ginimi Pracemi Cjrkewnjmj práwě cžasu toho když neboží lidé neywjc od toho cyžýho národu s geho milosti Arciknjžetem Matthyássem sem do Čech prisslého sskody znamenité (nikdá toho se nenadáwssse) w zemi této pocytili tak že mnozý z nich do smrti žebrácy musegj zůstati...*

Presvedčivým dokladom na odlišovanie Slovákov a Čechov v českom prostredí sú venovania diel slovenských literátov, nie len konkrétnym osobám, ale aj svojim slovenským rodákom všeobecne. Napr. D. Basilius z Nemeckej Lupče venovanie v próze z rozpravy *De spiritibus corporis animati* (Praha 1611), adresoval liptovskému županovi Gašparovi Iešhá-zimu, bývalému rektorovi lupčianskej mestskej školy Michalovi Chalupkovi a lupčianskym mestským senátorom.¹⁰ Juraj Koppay zbierku *Divo Maximiliano...* (Praha 1577) venoval trenčianskej mestskej rade: *Tumuli Senatus trinchiniensis sempiternae memoriae, fideique constantia ergo...* a okrem úvodu venoval Trenčínú aj jeden celý epigram – *Trinchinium*. I keď nie sú správy o tom, že by sa Pavel Kyrmezer do svojho rodiska – Banskej Štiavnice ešte po roku 1560, kedy je už doložený jeho pobyt v moravskej Strážnici vrátil, predsa na Slovensko nezabúdala. Mal tu priateľstvá, ktorých dôkazom sú tlačené, či rukopisné venovania v jeho knižkách. Napríklad slovenskému pedagógovi Petrovi Barošovi dňa 24. februára 1581. Imrichovi Forgácsovi, hlavnému županovi Trenčianskej stolice, ktorý bol humanistickým vzdelancom a podporovateľom reformácie, venoval svoje posledné tlačené dielo *Confesio Fidei* (Hlohovec 1585);

¹⁰ FRIMMOVÁ, E.: c. d. *Daniel Basilius...* s. 19–20.

toto venovanie svedčí o prepojení a vzťahu Pavla Kyrmezera s evanjelicou obcou na Slovensku a zrejme aj o dobrej spolupráci s faktorom tlačiarne Valentínom Mančkovičom, ktorý na Záhorí, pravdepodobne v Plaveckom podhradí už skôr, roku 1580, vytlačil iné Kyrmezerovo dielo *Acta concordiae*, spis, ktorým sa autor obracia výslovne aj na Slovensko: „*Pannonius*“ Kyrmezer dielo adresuje všetkým, ktorí slúžia reformované obrady a ktorým sú tieto obrady slúžené na Slovensku, v Čechách, na Morave a v Poľsku: *Omnibus ... Ministris, Et quibus ministratur, in reformatis ... Catholicae Ecclesiae, orthodoxis coetibus, qui sunt in Pannonia, Bohemia, Moravia, et Polonia...* V závere tohto diela je vzájomný vzťah potvrdený oslavnou básňou z pera Jozefa Gaala rektora Senickej školy. Osobné kontakty so žilinskými evanjelikmi boli zrejme tiež dôvodom, prečo poručil svoju knižnicu mestu Žiline.

Zo záujmu Vavrinca Benedikta Nedožerského o jazykovedné otázky vznikla prvá systematická gramatika českého jazyka *Grammaticae Bohemicae... libri duo* (Praha 1603), spracovaná na základe jazykovo najčistejších literárnych pamiatok a hovorovej reči podľa vzoru latinskej gramatiky Filipa Melanchtona a gramatiky Petra de la Ramée. Táto gramatika venovaná českej, moravskej a slovenskej mládeži – *Honestae et bene moratae iuventuti Bohemiae, Moraviae, Slavonicae, collararumque gentium Bohemiae linguae studiosae*. S P. D. ovplyvnila normovanie českého spisovného jazyka a upevňovanie českého povedomia, no autor si v nej všímá aj rozdiely medzi češtinou a slovenčinou a v predhovore vyčíta rodákovi, že zanedbávajú vzdelanie a nepestujú materinský jazyk: *Verum enim vero hic mihi praecipue mei gentis Slavi videntur cohortandi, apud quos excolendae eorum linguae maxima est negligentia...* Na obranu prečo Slováci píše českú gramatiku, uvádza, že sa mu nezdá nič nezvyklé na tom, že Slováci píše českú gramatiku, pretože nie je nič nezvyčajné ani na tom, že Taliani, Francúzi a Česi, ktorí sú oveľa ďalej vzdialení od latinskej reči, píše latinskú gramatiku: *Et hoc mihi adversus eos praesidio erit, quibus nescio quam inconveniens videtur, ut Slavus Bohemicam grammaticam scribit: quod non videtur inconvenientius Germanos, Italos, Gallos, Bohemos et Alios longissime a Graeca et latina lingua remotos Graecam aut Latinam grammaticam scribere...*

Po roku 1621 v následnosti na represívne opatrenia Habsburgovcov voči nekatolíkom v Čechách a ich náboženské prenasledovanie, nadobudli vzájomné české a slovenské vzťahy v oblasti dejín literatúry a knižnej kultúry novú dimenziu. Kontinuita štúdiá, vydateľskej činnosti i pôsobenia slovenských protestantov v Čechách a na Morave sa prerušila

na 160 rokov. Na druhej strane Slovensko sa stalo cieľovou krajinou mnohých českých exulantov – kňazov, učiteľov alebo tlačiarov, ktorí boli v jednotlivých mestách ochotne prijímaní za mešťanov, mohli tu oficiálne pôsobiť a okrem toho, že udržiavali kontakty z domovom, nebol zanedbateľný ani ich vplyv v najrôznejších oblastiach života na Slovensku.